

MEGOSZTOTT VÁROS(KÉP)? A FELSZABDALT MOSTAR

▷ SZÖVEG: BOTTLIK ZSOLT, KÉP: BOTTLIK ZSOLT, KÁLLÓ PÉTER

A hercegovinai Mostarról sokféle képzettársításunk lehet: a balkáni kisváros képe, amely a 19–20. század fordulóján Csontváryt is megihlette, vagy ahol a közép-európai szemnek szokatlan kulturális sokszínűség fogadja a mai napig a modern kor utazóit. De eszünkbe juthat a Jugoszlávia földbomlását kísérő borzalmas háború is, és azok a képsorok, melyeken a város jelképének számító Öreg híd lerombolását láthatjuk. A híd – amely nyugat-európai anyagi, valamint tevékeny magyar közreműködéssel épült újjá – azóta is a különböző kulturális gyökerekkel rendelkezők békés egymás mellett élésének szimbóluma.

De vajon így gondolják-e a háború alatt még egymás ellen harcoló mostariak is? A háború óta megjelenő és minden szinten érzékelhető szembenállás tapasztalata nem írja-e felül a békés egymás mellett élés elképzeléseit és a globalizált világ multikulturális voltába vetett hitet? Most nemcsak a jelenkori társadalmi törésvonalak történeti gyökereit, hanem ennek érzékelhető jelenségeit is megmutatjuk egy virtuális mostari séta során

KILÁTÁS A BULVÁRRÁ

AMELLETT, HOGY MOSTAR TERMÉSZETFÖLDRAJZI KÖRNYEZETÉT IS SZEMLÉLHETJÜK, ÖSSZEGZŐ KÉPET KAPUNK A VÁROS TÖRTÉNELMÉRŐL. A FŐUT MENTE HORDOZZA A FIZIKAI ÉS KULTURÁLIS ÖSSZECsapások NYOMAIT, A SPANYOL TÉR, A MESTERLÖVÉSZEK HARCIÁLLÁSPONTJAI A MÉG MINDIG ROMOS MAGAS ÉPÜLETEKBEN, A MÓR STÍLUSÚ GIMNÁZIUM ÚJJÁÉPÍTETT TÖMBJE (A MONARCHIA EGYIK ÉPÍTÉSZETI EMLÉKE), DE HÁTTERBEN FÖLTŰNIK A FERENCES TEMPLOM MINARETSZERŰ TORNYA ÉS A HUM-HEGYEN FELÁLLÍTOTT HATALMAS KERESZT IS, AMELY A VÁROS MAJD' MINDEN PONTJÁRÓL LÁTHATÓ..

TÖRTÉNETI SZÍNFALAK

Bosznia-Hercegovina – mint ahogy neve is utal rá – történelmileg két részből áll. Az északi rész a hasonló nevű folyóról elnevezett tulajdonképpeni Bosznia, míg a déli a mai ország mintegy negyedét kitevő Hercegovina, amely a környék 15. századi urának titulására utal.

Bosznia–Hercegovina mai területén a kora középkorban a nyelvi állapotokat a szlávok 6–7. században történő bevándorlása határozta meg, amely modern értelemben nem jelentett nyelvi egységet, de mégiscsak meghatározott valamilyen közös keretet. Az egyházzakadást követően, a kereszténység keleti és nyugati befolyási övezetének (Róma és

A térség 15. századi oszmán meghódítása következtében a lakosság vallási összetételében arányeltolódás következett be.

A LETŰNT FÉNYKOR KÖVEI

AZ ÖREG HIDAT KÖRÜLÖLELŐ ÜZLETI NEGYEDBEN, A NERETVA BAL PARTJÁN FŐLEG A KÉZMŰIPAR, A JOBB PARTON PEDIG A KISKERESKEDELEM VOLT A FŐ TEVÉKENYSÉG. SZÜK UTCÁK, KIS ÜZLETEKKEL, KERESKEDELMET KISZOLGÁLÓ ÉPÜLETEKKEL (RAKTÁRAK), FÜRDŐVEL ÉS KARAVÁNSZÁLLÁSOKKAL

Bizánc) határvidékévé vált. Ugyanakkor egyik vallási irányzatnak sem sikerült tartósan fölénybe kerülnie. Sőt, a 12. században e területen létrejött első államban később (13. sz.) megjelent egy harmadik keresztény irányzat, amelyből párhuzamosan a világi hatalom erősödésével a térség kulturális képét egyre inkább meghatározó boszniai egyház alakult ki. Visszaszorulásukban később a ferences rend jelenléte és támogatott tevékenysége is jelentős szerepet játszott.

A térség 15. századi oszmán meghódítása következtében a lakosság vallási összetételében arányeltolódás következett be. Mindezt a katolikusok északra vándorlása, az ortodox és iszlám vallásúak érkezése és a lakosság jelentős részének iszlámra történő áttérése magyarázza.

NYŰZSGÓ KÖZPONT

A FORGALMAS BAZÁR EGY KORABELI KÉPESLAPON. AZ ÁRUVÁLASZTÉK MA IS SZÉLES, DE TERMÉSZETESEN LEGINKÁBB A TURISTÁK IGÉNYEIRE(?) FORMÁLVA

Eme áttérések leginkább a mezőgazdasági termelésre alkalmasabb nyugat-balkáni, mélyebben fekvő alföldi területeket, folyóvölgyeket, medencéket, illetve a stratégiaileg fontos kereskedelmi és hadi utak menti térségeket érintették. Emellett az oszmán adminisztráció központi helyzetű településekbe történő beköltözése is szerepet játszott abban, hogy a muszlim településterület növekedésének szintén fontos földrajzi jellemzője volt, hogy sokkal magasabb arányban lakták a városokat, mint a keresztények.

MOSTAR FÉNYKORA

Mostar fontos stratégiai helyzetben, a Neretva észak–déli irányú völgyének kiszélesedésében, ún. kapuvárosként Hercegovina központi térségében fekszik. Alapításának idején, a Neretva két partján épült két vár és az itt található átkelő körül formálódott a korabeli városközpont. A központi funkciókkal rendelkező balkáni települések a kezdeti, dinamikus hódításokkal jellemezhető oszmán időszak első évtizedeiben vették föl azokat a keleties jegyeket, amelyeket többnyire ma is megfigyelhetünk.

A 16. századi Mostar első, ha nem az egyetlen igazi fénykora volt, amikor Hercegovina gazdasági centrumává nőtte ki magát. Ez leginkább a Birodalom terjeszkedésével függött össze az itt állomásozó katonaságot kiszolgáló tevékenységek és a stratégiai helyzet együttes hatása következtében. A lakosság döntően muszlim vallású volt, jóllehet megfértek mellettük a korábban már a környéken lakó katolikusok is.

Az Oszmán Birodalom területszerző politikájának dinamizmusa a 17. századra megtorpant.

FÖLDGÖMB VILÁGLÁTÓ A TREND FM-EN
CSÜTÖRTÖKÖNKÉNT 16.35-KOR.
A RÁDIÓBAN VENDÉGÜNK A TÉMÁRÓL:
BOTTLIK ZSOLT

TREND FM 94.2
GAZDASÁGI RÁDIÓ CSOPORT

KORÁBBI MŰSORAINK MEGHALLGATHATÓK:
WWW.TRENDFM.HU

A 16. századi Mostar első, ha nem az egyetlen igazi fénykora volt, amikor Hercegovina gazdasági centrumává nőtte ki magát. Ez leginkább a Birodalom terjeszkedésével függött össze

KÖZPONTI ATTRAKCIÓ

MIKÖZBEN AZ ÖREG HÍD A KÍVÜLLÁLLÓKNAK A KÖZÉPKORI KELETI ÉPÍTÉSZET GYÖNGYSZEME, ESETLEG A MEGBÉKÉLÉS SZIMBÓLUMA, A HELYI FIATALOK SZÁMÁRA A VAGÁNYSÁGOT IS JELENTI A CSAK NEM 30 MÉTERES MAGASSÁGBÓL A NERETVÁBA UGRANI. A HÍDRÓL UGRÁSNAK TÖBB SZÁZ ÉVES HAGYOMÁNYA VAN, AMI MA TURISTÁK EZREIT VONZZA JÚLIUS UTOLSÓ VASÁRNAPJÁN A VÁROSBA

Magyarország középső részéről történő kiűzésük Bosznia stratégiai jelentőségét is fölértékelt. A kiűrt magyarországi területekről elmenekülő muszlim adminisztráció és lakosság többsége itt települt le a határőrzettel megbízott térségekbe.

Az Oszmán Birodalomban az egyik alappillér volt a muszlim vallású csoportok helyzetbe hozása. Ennek ellenpontjaként a döntően vidéken, illetve a városok közelében élő nem muszlim lakosság közül a katolikusok nyelvi alapon, az ortodoxok pedig a görög vezetésű egyházszervezettől való önállósodással törekedtek kitölteni a 19. századi nacionalizmus korabeli kereteit.

Miközben a horvát és szerb nemzeti mozgalmak ekkor már komoly politikai törekvéseket fogalmaztak meg, a balkáni muszlimok között modern értelemben vett nemzeti egység nem figyelhető meg. Ez utóbbi fokozatosan alakult az Oszmán Birodalom Balkánról történő kiszorításával párhuzamosan. A csoporttudat a későbbiekben folyamatosan erősödött, mígnem az 1970-es évekre a titói Jugoszláviában a délszláv nyelvű muszlimokat önálló csoportnak ismerték el, és magukat bosnyáknak definiálhatták.

HATALOM ÉS VÁROSSZERKEZET

Bosznia Osztrák–Magyar Monarchia általi katonai megszállását a muszlimok ideiglenesnek tekintették, és passzív ellenállásba burkolóztak. A Monarchia időszaka azonban elég hosszú volt ahhoz, hogy több városépítészeti emlékekkel járjon hozzá a mostari városképhez. Amellett, hogy a közép-európai építészeti hagyományok jelennek meg az ekkori épületek stílusában, ez a korszak az, amikor az oszmán időkben fizikailag is elkülönült munka- és lakóhely funkcionális részei kezdtek összekeveredni. A város észak és nyugat felé terjeszkedett, és az addigi Öreg híd (Stari Most) mentén működő központ fokozatosan elvesztette a jelentőségét, miközben a muszlim társadalom is egyre inkább a perifériára szorult.

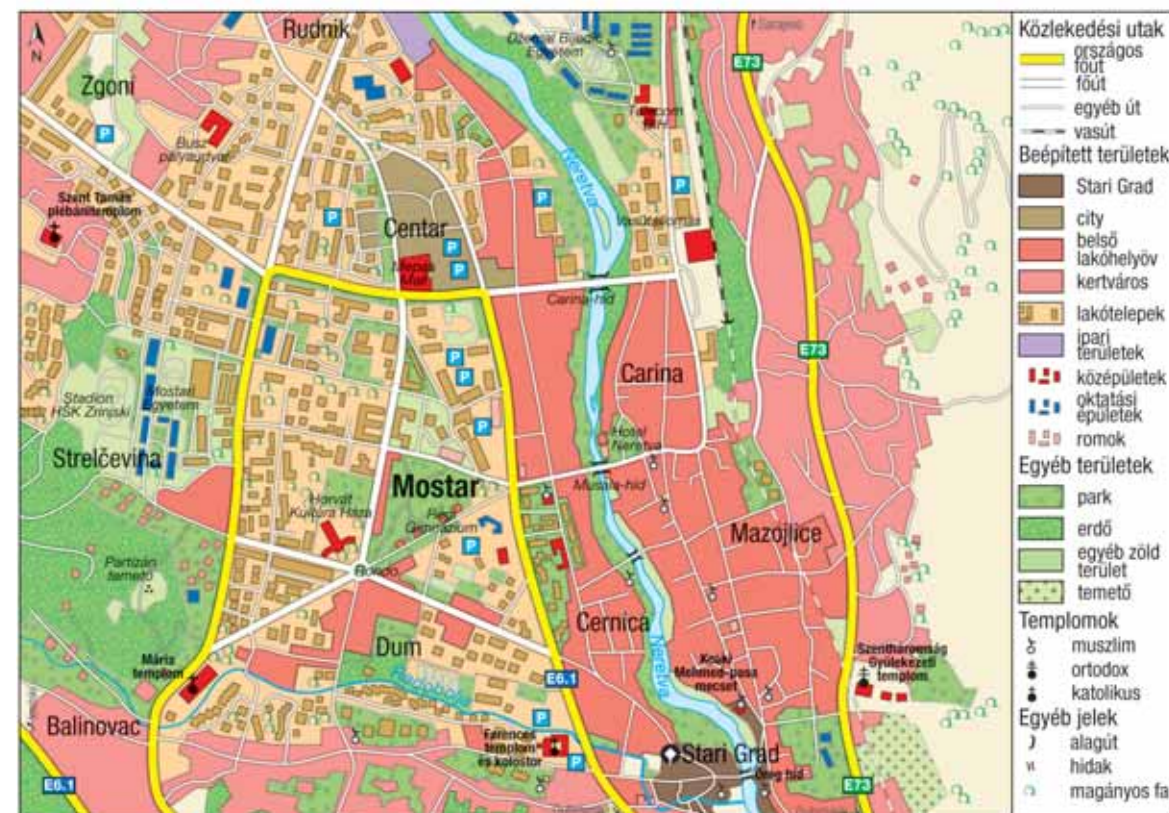
1920-ban megalakult a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia), amely magában foglalta Bosznia-Hercegovina területét, és lényegében a szerb érdekeket érvényesítette. Ezt az időszakot a muszlim politikai vezetők helykeresése jellemezte: hol a szerb politika, hol a horvát autonómiatörekvések mellé álltak.

A továbbra is Hercegovina fővárosának számító település életében ez a korszak a csendes stagnálás időszaka volt. A közigazgatás átszervezése miatt kevésbé volt a középpontban, illetve a belgrádi hatalom oldaláról perifériának számított, így elkerülték az állami beruházások.

1920-ban megalakult a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia), amely magában foglalta Bosznia-Hercegovina területét, és lényegében a szerb érdekeket érvényesítette.

A STARI GRAD (ÓVÁROS) MADÁRTÁVLAIBÓL

A VÁROS FÉNYKORÁRA EMLÉKEZTETŐ ÓVÁROS KÉSŐBBI ÉPÜLETEK SZORÍTÁSÁBAN IS FELTŰNŐEN KOMPAKT TÖMBJE A MODERN KORBAN ÚJRA KÖZPONTI FUNKCIÓKAT LÁT EL. EBBEN SZEREPE VAN A KULTÚRHORDOZÓ MUSZLIM BOSNYÁKOKNAK, AKIK AZ 1970-ES ÉVEKBEN LETTEK A „TITÓI” JUGOSZLÁVIA ELISMERT NÉPCSORTJA

MOSTAR KÖZPONTJÁNAK ELTÉRŐ SZEREPEKŰRŐ RÉSZEI ÉS LEGFONTOSABB ÉPÜLETEI

TÁVOL EGYMÁSTÓL

AZ ELŐTÉRBE AZ 1990-ES ÉVEK HARCAIBAN ELESETT MUSZLIMOK FEJFÁI, AMELYEK TÖBB KÖZTÉR KÉPÉT IS MEGHATÁROZZÁK A VÁROSBAN. A HÁTTÉRBE A MINARETSZERŰ, A HORVÁT IDENTITÁS SZÁMÁRA ELSŐDLEGES KATOLIKUS TEMPLORTORONY JELZI A TÖBBSÉGI TÁRSADALOM JELENLÉTÉT

A szocialista „titói” Jugoszláviában a szerb nacionalizmus törekvéseit felváltotta a proletár internacionalizmus táptalaján álló „testvériség és egység” ideológiája. Elfogadva az ország etnikai heterogenitását, a nyelvi hasonlóságokat hangsúlyozták – a nemzetiségi kérdés történelmi háttérét és társadalmi vetületeit háttérbe szorították. Emellett a szocialista táborból száműzött Jugoszlávia az 1960-as években az el nem kötelezett országok mozgalmának állt élére, így több muszlim országgal is jó viszonyt ápolt. E folyamat az előző 100 évvel ellentétben az 1960-as évektől gazdaságilag és identitásában is erősítette a boszniai muszlimokat.

Mostar életében is újabb fellendülés kezdődött. Elsősorban a gazdasági fejlesztések (alumíniumkohászat, vízi erőmű, dohánygyár) munkaerőigénye és a környezeti lehetőségek miatt a nyugati városrész (illetve a város déli előtere) terjeszkedett. Ekkor tevődött át végérvényesen a Neretva jobb partjára a város új centruma, és épültek a többemeletes, toronyházas városrészek.

A szocialista táborból száműzött Jugoszlávia az 1960-as években állt az el nem kötelezett országok mozgalmának élére, így több muszlim országgal is jó viszonyt ápolt.

A POLGÁHÁBORÚS MOSTAR

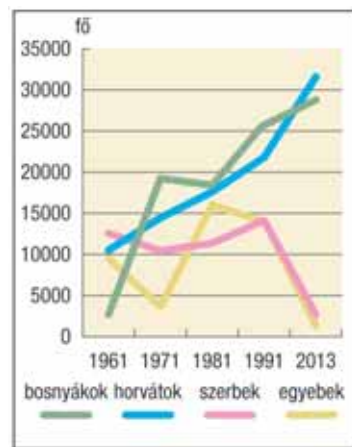
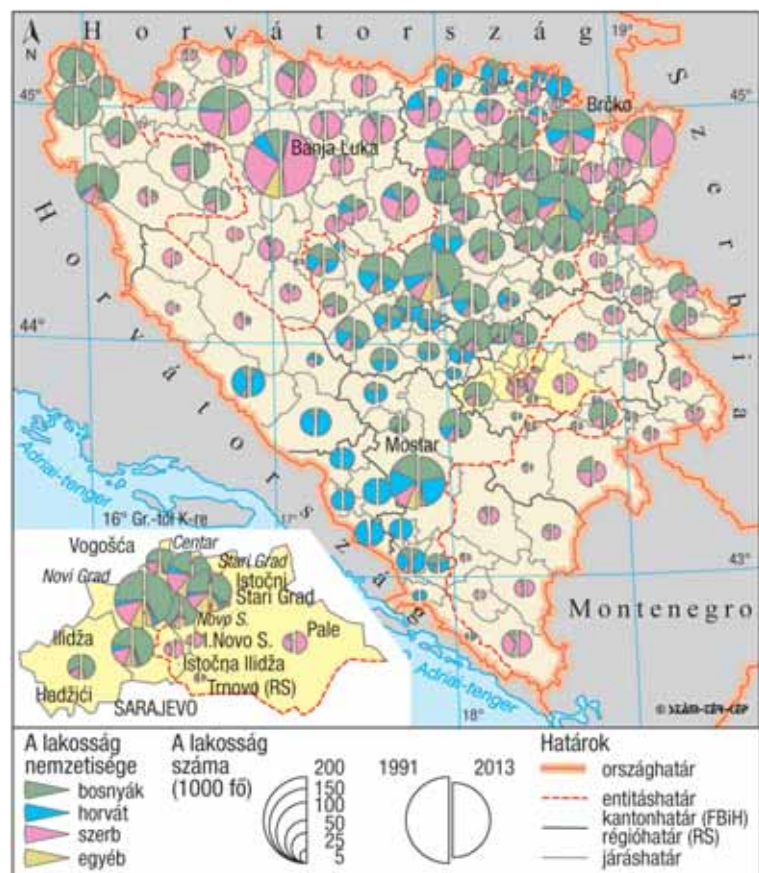
Bár a „titói” Jugoszlávia igyekezett a nemzeti különbségekből adódó problémákat kezelni, a súrlódásokat nem tudta teljesen háttérbe szorítani. Így elemi erővel föltörve, véres háborúval kezdődött a politikai rendszerváltozás és ezzel párhuzamosan a jugoszláv etnikai mozaik teljes szétesése.

Bosznia 1992-ben kinyilvánított függetlensége nyomán a Jugoszláv Hadsereg által támogatott szerbek az ország jelentős részeit ellenőrzésük alá vonták. Ekkor a horvátok és a muszlimok még együtt harcoltak a szerbek ellen. A boszniai horvát vezetők azonban – nem bízva az ország önállóságában – 1992 nyarán kikiáltották a Herceg-Boszniai Horvát Köztársaságot. A háború így háromoldalúvá vált.

1992 őszén vonták blokád alá a horvátok Mostart, amelyet földrajzi és stratégiai jelentősége miatt szerettek volna szakadár államuk fővárosává tenni.

A harcok során a város kettészakadt, a horvátok által megszállt nyugati területekről elűzték a muszlimokat. A megmerevedő frontvonal a város nyugati részében húzódó főutca (Bulvar) mentén teljesen kettévágta a várost. A város ellenőrzéséért vívott csatározások alatt a szemben állók a tüzérségi támadássorozat során először szisztematikusan lerombolták az ellenség szimbolikus jelentőségű egyházi épületeit (templomokat, kolostorokat, rendházakat) és oktatási intézményeit. Ezután

A város ellenőrzéséért vívott csatározások alatt a szemben állók először szisztematikusan lerombolták az ellenség szimbolikus jelentőségű egyházi épületeit és oktatási intézményeit.

A MOSTARBAN ÉLŐ NÉPCSOPORTOK LÉTSZÁMVÁLTOZÁSA (1961–2013)

BOSZNIA-HERCEGOVINA NEMZETISÉGI ÖSSZETÉTELE (1991–2013)

AKNÁK NYOMÁBAN

TÜZSZERÉSZ TÉR VISSZA MOSTAR-PEREMI BÁZISÁRA. AZ ÉVEKIG TARTÓ HÁBORÚ SORÁN LERAKOTT, REJTŐZKÖDŐ TAPOSÓAKNÁK ÉS A FEL NEM ROBBANT LŐSZEREK HATÁSTALANÍTÁSA MÉG SOKÁIG AD MUNKÁT A NERETVA VÖLGYÉBEN

következett a lakó- és gazdasági épületek, majd az infrastruktúra teljes megsemmisítése. Mostar így vált az 1990-es évek délszláv háborújának legdurvábban lerombolt városává, mire 1994 tavaszán amerikai nyomásra sikerült beszüntetni a horvát–bosnyák szembenállást és tető alá hozni a bosnyák–horvát föderációt.

Manapság a várost körülvevő magaslatokról lepillantva már nehezen vesszük észre a háború közvetlen nyomait a döntően nyugati segítséggel újjáépült településen. Következményeit azonban akkor is érezhetjük, ha csak egy sétát teszünk az egykori frontvonal mentén.

A háború előtt relatív többségben az 1971-ben elismert nemzetiséggé váló muszlim vallású bosnyákok voltak. Mellettük jelentős horvát és szerb csoportok is lakták a várost. A háború hatására a szerbek létszáma drasztikusan lecsökkent, ma már alig 3000 főre olvadt egykor jóval nagyobb létszámú közösségük. A bosnyákok jelentős embervesztesége és kivándorlása miatt a legújabb adatok szerint a horvátok számítanak a vezető népcsoportnak.

A háború következménye azonban az is, hogy a szerbek döntő többségének elvándorlása után a két legnagyobb közösség a korábbi frontvonal (ma: Bulvár) mentén erősen szétválasztva, lényegében két külön Mostarban él. A háború után a városnak különleges jogállása (egyesített város) volt, ami az országban csak öt illette meg. A patikamérlegesen kimért hatalmi struktúra a kisebb létszámú bosnyák közösséget segíti, mivel kevesebb választójuk van és ugyanannyi képviselőt küldhetnek a városi tanácsba. 2008 óta ugyanakkor nem sikerült polgármestert választani, mert nincs megegyezés az erősen etnikai jellegű pártok között.

A háború után a városnak különleges jogállása (egyesített város) volt, ami az országban csak Mostart illette meg.

MOSTAR, A MULTIETNIKUS(?) HERCEGOVINAI VÁROS

Az 1990-es évek háborúja mély árkokat húzott a történelem során kulturális, nemzetiségi alapon kialakult közösségek közé. Ez a városképen és az emberek térhasználatában is megmutatkozik. Az etnikailag kettéosztott városban kimagasló fontosságú a főút: a mostari utcanevek etnikai jelentéstartalmát figyelve semlegesen csak egyszerűen Bulvárnak nevezett rész alkotta a bosnyák–horvát harcok idején a háborús frontvonalat.

Miután a különböző népcsoportok leginkább vallásuk alapján határozzák meg identitásukat, a szakrális helyek különös jelentőségűek, de még a köztér nevének is szimbólumértéke van. Nem csoda, hogy a harcok során ezeket próbálták megsemmisíteni és a béke beköszöntével először újjáépíteni, utóbbival demonstrálva a hozzájuk kapcsolódó csoport jelenlétét.

A Bulvár mentén délről érkezve azonnal föltűnik a horvátok számára elsődleges centrum, a ferences templom és a hozzá kapcsolódó kolostorépület. A háború alatt szétlőtt templom rekordgyorsasággal újjáépült vasbeton tömbje mellett emelkedő 107 m-es torony a város szinte minden pontjáról látható, csakúgy, mint a minden népcsoport fölött egyként emelkedő Hum-hegyen a kereszténység 2000 éves évfordulójára épült hatalmas kereszt. Az utcanevek is beszédesek: Ferencesek utcája, Ambre Miletic páter vagy éppen Milčevića páter utca jelzi a ferencesek korábbi és jelenlegi fontosságát és a térfoglalás jelentőségét.

A Bulváron továbbhaladva a mostari Városháza és a Monarchia idején épült, pszeudomór elemeket is felvonultató gimnáziumi épület szépen felújított tömbje tűnik föl. A részben romos épületekkel szegélyezett, az újjáépítésben és a rendfenntartásban részt vevő spanyol KFOR-katonák tiszteletére elnevezett Spanyol térről platánsor és számtalan villa szegélyezte, Zrínyi Miklós (horvátul: Nikola Subić Zrinski) egykori horvát báró elnevezett allé vezet el a „rondóhoz”, ahol a Horvát Kulturális Központ épülete áll. Az ide kifutó köztér elnevezése is mutatja, hogy horvátok által lakott városrészekben járunk. Többnyire a még önálló 10–11. századi Horvátország vagy Bosznia még katolikus nagyságairól – Mihajlo Višević, Knjiez Branimir, Kralj Tvrtko – neveztek el az utcákat.

A szerbek vallási központja a város keleti részén a domboldalon épült ortodox templom (Szentháromság Gyülekezeti Templom) a város jelentős részéről jól láthatóan magasodik. Ennek újjáépítése késik, bár az már látható, hogy eredeti pompájában kívánják helyreállítani. Vélhetően a szerb közösség erőteljes csökkenése is szerepet játszik abban, hogy e környék ma már városi periferiának számít.

A Neretván átívelő három hídra vezető, kelet–nyugati irányú utak megtartották a szocialista időszakban a partizánegységekről kapott nevüket (Mostari zászlóalj utcája, X. Hercegovinai brigád útja). Ugyanígy megmaradt a muszlim városrész fő közlekedési útjára alkotó utca Josip Broz Tito neve is. A bosnyákok leginkább a délszláv nyelvű muszlimok külön entitásként történő elismerése miatt tekintenek pozitívan a titói időszakra...

A Neretván átívelő három hídra vezető, kelet–nyugati irányú utak megtartották a szocialista időszakban a partizán-egységekről kapott nevüket (Mostari zászlóalj utcája, X. Hercegovinai brigád útja).

KISSÉ RIDEGNEK TŰNNEK, DE ANNÁL IMPOZÁNSABB HATÁSÚAK
A REKORDGYORSASÁGGAL ÚJJÁÉPÜLT FERENCES-TEPLOM VASBETON FALAI. AZ ÉPÜLET ÉS KÖRNYÉKE NEMCSAK MISÉK ALKALMÁVAL VÁLIK A HORVÁT KÖZÖSSÉG KÖZPONTI TÉRSÉGÉVÉ.

BOTTLIK ZSOLT
GEOGRÁFUS, AZ ELTE DOCENSE. KUTATÁSI TERÜLETE AZ ETNIKAI FÖLDRAJZ

KÁLLÓ PÉTER
A FÖLDGÖMB MŰVÉSZETI MUNKATÁRSA, FOTÓGRÁFUSA, SZÁMOS RANGOS DÍJ NYERTESE

A gazdasági funkcióit szinte teljes egészében megtartó, egykori történelmi városrész ma is egyértelműen a muszlimok városi tere. Az idegenforgalom lehetőséget teremt, hogy a korábbi tevékenységek – a kis-kereskedelem, a vendéglátás, de bizonyos mértékig a kézműipar is – tovább éljenek és kiszolgálják a turistákat. A kisboltokban persze használati tárgyak helyett leginkább szuveníreket vehetünk, a nagy bőrcserző műhelyek helyett pedig „ékszerkovácsok” árulják portékáikat, és a karavánserájok letűntével éttermek, szállodák szolgálják ki a látogatókat. A még most is jelentős számú mecset továbbra is közösségi térként működik, ugyanakkor a későbbi korok kialakította háztömbök közötti parkok és terek az 1990-es évek háborújában elhunyt temetőjeként és egyben mementóként működnek.

A város két domináns közösségének elkülönülését a párhuzamosan üzemeltetett közoktatási intézmények (általános iskolák, gimnáziumok), valamint az 1977-ben alapított egyetem kettéválása is jól mutatja. A város szülöttéről, az egykori Jugoszlávia egyik miniszterelnökéről elnevezett Džemal Bijedić Egyetemből kiválasztott alakult meg University Mostar néven a horvát egyetem – mégpedig 1992-ben, a háború folyamán. És természetesen mind a két intézmény a „saját” városrészében működik...